

ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНЮВАННЯ ГРОШОВОГО ПОТОКУ ПІДПРИЄМСТВА В СИСТЕМІ БАНКІВСЬКОГО АНАЛІЗУ КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ ПОЗИЧАЛЬНИКА

Олександр Дзюблюк, доцент кафедри грошового обігу і кредиту Тернопільської академії народного господарства, кандидат економічних наук

Для сучасної практики організації кредитного процесу в банківських установах нашої країни характерна ціла низка проблем, котрі вкрай ускладнюють можливості повноцінної реалізації банками функції фінансового посередництва із забезпечення суб'єктів господарювання належним обсягом грошових ресурсів з метою неперервного провадження виробничого циклу, а відтак і нормального перебігу відтворювального процесу в масштабах усєї економіки. Основною з-поміж зазначених проблем, звісно, є значні обсяги не сплаченої у строк заборгованості за наданими позичками у складі кредитних портфелів комерційних банків. Її загальна величина, за даними Національного банку України, на 1 грудня 1999 року становила 3,41 млрд. грн., що утворює близько третини сукупного портфеля кредитів банківських установ¹.

Причини ситуації, що склалася, загалом можна поділити на дві умовні групи: 1) *макроекономічні*, які визначаються умовами перехідного періоду й тими проблемами, що супроводжують діяльність господарюючих суб'єктів при нестабільній економічній ситуації (недостатня дієвість грошово-кредитної і фіскальної політики, платіжна криза, незадовільний розвиток фінансового та фондового ринків, ринку робочої сили, ринку нерухомості та землі, низька ефективність зміни форм власності, законодавча незахищеність прав кредитора тощо); 2) *мікроекономічні*, що зумовлюються недоліками в діяльності самих банківських установ із формування кредитного портфеля та вибору адекватних методів мінімізації кредитного ризику щодо різних позичальників.

Тепер основою названих вище методів є попереднє оцінювання кредитоспроможності потенційного позичальника, основним елементом якого є аналіз фінансового стану клієнта за сукупністю певних коефіцієнтів, зміст застосування котрих полягає у визначенні рівня забезпеченості підприємства фінансовими ресурсами, ефективності використання їх та здатності позичальника вчасно і в повному обсязі проводити платежі за взятими на себе зобов'язаннями (у т. ч. перед банком). У цілому методики такого аналізу, використовуваних комерційними банками України, попри певні спільні риси (пропоновані, наприклад, Національним банком коефіцієнти ліквідності, співвідношення залучених і власних коштів, маневреності²) відрізняються між собою, охоплюючи

різний склад показників. Однак загальний принцип їхнього розрахунку полягає у співвіднесенні різних груп активів і пасивів балансу підприємства та порівнянні отриманих результатів із критеріальними значеннями.

Проте зазначений підхід навряд чи можна вважати достатнім для отримання об'єктивної характеристики діяльності того чи іншого підприємства з погляду оцінювання його перспектив та визначення такого рівня кредитоспроможності, за якого для комерційного банку при організації кредитних взаємин із тим чи іншим клієнтом був би прийнятним ризик. Справа в тому, що порівняння різних залишків, наприклад, грошових активів і товарних запасів, із даними про величину кредиторської заборгованості та зобов'язань перед банком (при розрахунку тих же коефіцієнтів ліквідності) не може, в принципі, виступати достатньою підставою для оцінки перспектив повернення кредиту, оскільки не беруться до уваги обсяги і строки обороту параметрів, що зіставляються. Так, при однакових залишках порівнюваних величин, але при різному обсягу і неоднакових строках обороту можуть виникнути чималі труднощі із погашенням позики (особливо якщо йдеться про зміни між звітними датами).

Оскільки основним негативним аспектом використання фінансових коефіцієнтів для оцінювання кредитоспроможності позичальника є фрагментарний характер їх, за якого стан справ суб'єкта господарювання відображається на якусь певну дату в минулому на основі даних про залишки коштів, то основним напрямом усунення цього недоліку слід вважати активніше використання банківськими установами даних про обороти, що дає змогу більш повно оцінювати можливості погашення позичок, для чого необхідний аналіз грошового потоку клієнта.

Слід зазначити, що основні можливості для позичальника погасити одержаний у банку кредит такі:

- 1) використання поточних доходів від виробничо-господарської діяльності;
- 2) спрямування на погашення заборгованості коштів третіх осіб, які є учасниками кредитної угоди, — поручителів, гарантів, страхових організацій;
- 3) реалізація власного майна чи передача банку заставлених цінностей, тобто зменшення відповідних активів на величину погашеної заборгованості.

Очевидно, що оптимальним варіантом реалізації інтересів кредитора стосовно повернення йому наданої в позику вартості є орієнтація на перше джерело погашення кредиту, позаяк використання двох інших (так званих вторинних джерел) так чи інакше пов'язане з порушенням нормальної підприємницької діяльності, вказуючи на неможливість розрахунків клієнта з бан-

¹ Бюлетень Національного банку України. — 1999. — № 12. — С. 24.

² Положення про порядок формування і використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями комерційних банків. Затверджено постановою Правління Національного банку України № 538 від 03.04.1998 р. (зі змінами і доповненнями).

Таблиця 1. Розрахунок очікуваного грошового потоку підприємства (тис. грн.)

№	Показники	Алгоритм розрахунку		Станом на:				Очікувана величина
		Для звітності до 1999 р.	Звіти з 2000 р.	01.01.99	01.04.99	01.07.99	01.10.99	
1	Виручка від реалізації продукції	рр. 010 + 011 - 015 - 020 (ф. № 2)	рр. 010 - 015 - 020 (ф. № 2)	6478	8263	7016	9567	×
2	Кредиторська заборгованість і зобов'язання за простроченими позичками	рр. 620 + 640 + 650 + 660 + 665 + 670 + 680 + 690 + 700 + 710 + 715 + 720 + 740 (ф. № 1)	Розділ IV балансу (р. 620)	3944	5117	4654	5470	×
3	Грошовий потік	п. 1 — п. 2 (таблиця)		2534	3146	3632	4097	
4	Темпи зростання грошового потоку в кожному кварталі порівняно з попереднім	Розраховується як частка від ділення на попереднє значення потоку		×	1,24	1,15	1,13	×
5	Середній темп зростання грошового потоку за весь період, що аналізується	Розраховується як середнє арифметичне за п. 4 таблиці		1,17				×
6	Очікуваний грошовий потік у періоді, що настає	Коригування останнього фактичного грошового потоку на п. 5		×	×	×	×	4793,5

ком за рахунок поточних доходів. Тому для комерційного банку оцінювання можливостей клієнта повернути позичку за рахунок поточних надходжень у результаті нормального перебігу виробничого процесу виявляється вагомим аргументом на користь прийняття рішення про доцільність кредитування підприємства. За таких обставин проведення аналізу грошового потоку клієнта є саме тим інструментом, який дає змогу розв'язати це питання, передусім з огляду на перспективи використання первинних джерел погашення кредиту.

Такий аналіз передбачає визначення чистого сальдо різних надходжень і витрат за певний період, тобто своєрідного "припливу" й "відпливу" коштів, що загалом характеризує їхній оборот у клієнта, засвідчуючи його можливості за рахунок поточних доходів погашати позику. При цьому аналіз грошового потоку здійснюється, як правило, за період, не менший за строк, на який видається кредит. У такому разі оцінка тенденцій з оборотом коштів клієнта, які склалися в минулі періоди, і їхня екстраполяція на перспективу може надати комерційному банку певне уявлення про майбутні можливості позичальника з використання наданих йому кредитів.

Одним із найпростіших способів такого оцінювання є зіставлення загального обсягу доходу (виручки) від реалізації продукції, виконання робіт, надання послуг мінус податки (за формою № 2) із розміром наявної в підприємства кредиторської заборгованості (за балансом), що загалом дає можливість розрахувати величину грошових надходжень — так званих живих грошей, — отриманих суб'єктом господарювання за період, що аналізується. Іншими словами, порівнюється динаміка поточних надходжень коштів підприємству від його виробничої діяльності з обсягами тих витрат, які має бути здійснено за

зобов'язаннями позичальника за період, що аналізується, та робляться висновки на найближчу перспективу (табл. 1).

Зміст наведених у таблиці розрахунків полягає у визначенні прийнятної для банку суми кредиту, яку може бути надано підприємству з огляду на середні темпи зростання його грошового потоку, що екстраполюється на найближчий майбутній період. У цьому разі сума кредиту, який клієнт хоче одержати в банку, а також процентів за користування позикою має не перевищувати очікуваного грошового потоку, розрахованого на основі динаміки грошових надходжень підприємства в попередні періоди. Разом з тим використання подібного способу розрахунку грошового потоку як єдиного і основного напряму оцінювання руху коштів клієнта банку при аналізі кредитоспроможності підприємства, як це пропонується окремими авторами³, не є, з нашого погляду, доцільним і самодостатнім, позаяк не дає змоги в повному обсязі оцінити всі можливі напрями отримуваних надходжень і здійснюваних витрат, насамперед із погляду оборотів коштів за відповідні періоди.

Необхідність урахування названих напрямів визначається різноманітними аспектами діяльності позичальника (виробничими, фінансовими, інвестиційними), кожен із яких зумовлює певну спрямованість руху грошових коштів, визначаючи загальну можливість підприємства розраховуватись за зобов'язаннями перед банком за рахунок одержаних доходів. У зв'язку з цим аналіз грошового потоку клієнта мав би охоплювати порівняно ширше коло елементів припливу і

³ Див., наприклад: Масленченков Ю.С. Финансовый менеджмент в коммерческом банке. — Кн. 2: Технологический уклад кредитования. — М.: Перспектива, 1996. — С. 47.

Таблиця 2. Аналіз грошового потоку підприємства за непрямим методом

№	Показники	Розрахунок	
		для звітності до 1999 р.	для звітності з 2000 р.
<i>I. Рух грошових коштів за результатами виробничо-збутової діяльності</i>			
1	Чистий прибуток (+) або збитки (-)	р. 120 (ф. № 2)	р. 220 (ф. № 2)
2	Амортизаційні відрахування (+)	р. 330 (ф. № 2)	р. 260 (ф. № 2)
3	Збільшення (-) або зменшення (+) запасів товарно-матеріальних цінностей і виробничих затрат	р. 150 (ф. № 1)	рр. 100—140 (ф. № 1)
4	Збільшення (-) або зменшення (+) суми дебіторської заборгованості	рр. 160—240 (ф. № 1)	рр. 160—210 (ф. № 1)
5	Збільшення (+) або зменшення (-) суми кредиторської заборгованості	рр. 630—720 (ф. № 1)	рр. 530—610 (ф. № 1)
6	Приплив (+) або відплив (-) коштів за результатами виробничо-збутової діяльності	п. 1 + п. 2 + п. 3 + + п. 4 + п. 5	п. 1 + п. 2 + п. 3 + + п. 4 + п. 5
<i>II. Рух грошових коштів за результатами інвестиційної діяльності</i>			
7	Капіталовкладення: збільшення (-) або зменшення (+) вартості основних засобів, нематеріальних активів і устаткування	рр. 010, 020, 035 (ф. № 1)	рр. 030, 010, 020 (ф. № 1)
8	Збільшення (-) або зменшення (+) коротко- і довгострокових фінансових вкладень	рр. 040, 250 (ф. № 1)	рр. 040, 220 (ф. № 1)
9	Приплив (+) або відплив (-) коштів за результатами інвестиційної діяльності	п. 7 + п. 8	п. 7 + п. 8
<i>III. Рух грошових коштів за результатами фінансової діяльності</i>			
10	Отримання (+) або погашення (-) кредитів банків	рр. 500, 600	рр. 440, 500
11	Отримання (+) або повернення (-) позикових коштів від реалізації облігацій та ін. зобов'язань	рр. 510, 610	рр. 450, 510, 520
12	Збільшення (+) або зменшення (-) статутного фонду в результаті емісії акцій чи їх викупу	р. 400	рр. 300, 310
13	Приплив (+) або відплив (-) коштів за результатами фінансової діяльності	п. 10 + п. 11 + п. 12	п. 10 + п. 11 + п. 12
14	Загальний грошовий потік	п. 6 + п. 9 + п. 13	п. 6 + п. 9 + п. 13

відпливу коштів, котрі в загальному підсумку характеризують фінансовий стан підприємства з огляду на обороти його активів і пасивів.

Елементами припливу коштів є прибуток, нарахована амортизація, вивільнення коштів із запасів, дебіторської заборгованості й основних фондів, приріст кредиторської заборгованості, вивільнення коштів з інших активів та зростання інших пасивів, залучення в оборот нових позик, приріст акціонерного капіталу. Елементами відпливу коштів є додаткові вкладення в запаси, дебіторську заборгованість, основні фонди, інші активи, скорочення дебіторської заборгованості та інших пасивів, зменшення акціонерного капіталу, реалізація фінансових зобов'язань (сплата податків, процентів, дивідендів, штрафів, пені). Стійке перевищення припливу над відпливом коштів за минулі періоди дає змогу вважати клієнта кредитоспроможним. При різких коливаннях такого перевищення клас клієнта знижується, а в разі оберненого співвідношення, тобто при стійкому перевищенні відпливу коштів над припливом їх, клієнт вважається некредитоспроможним.

Загалом зміст такого порівняння полягає в оцінюванні впливу тих чи інших господарських операцій на результати діяльності позичальника, які зумовлюють наявність або відсутність у нього грошових коштів, котрі може бути використано для повернення кредиту. Визначення грошового потоку як різниці між припливом і

відпливом коштів за певний період здійснюється шляхом порівняння різних статей активів і пасивів (запасів товарно-матеріальних цінностей, дебіторської і кредиторської заборгованості, основних фондів тощо) на початок та кінець цього періоду (наприклад, кварталу) й віднесення одержаного позитивного або негативного результату як уже власне обороту відповідних коштів до загальної суми надходження або витрачання їх. При цьому припливом коштів буде вважатися зменшення величини запасів, дебіторів та інших активів, а збільшення відповідних статей буде характеризувати відплив коштів. І навпаки, зменшення обсягів кредиторської заборгованості та інших пасивів свідчатиме про відплив коштів, тоді як зворотна різниця відобразить приплив їх. При цьому аналіз руху грошових коштів може проводитись у розрізі трьох основних аспектів діяльності підприємства:

1) *виробничо-збутової (операційної)*, що охоплює поточні господарські операції позичальника, пов'язані з виробництвом і реалізацією його продукції;

2) *інвестиційної*, що відображає особливості припливу й відпливу коштів, пов'язані зі зміною вартості основних фондів (придбанням, реалізацією), а також операцій із цінними паперами;

3) *фінансової*, що пов'язана із залученням довго- і короткострокових кредитів та інших позичених ресурсів і погашенням їх.

Результати розрахунків вказують на чисте

збільшення або зменшення коштів за періоди, що аналізуються, а отже, і на динаміку грошового потоку підприємства (див. табл. 2).

Поданий у таблиці варіант розрахунку являє собою так званий *непрямий метод* оцінювання грошового потоку, позаяк розрахунок ведеться від чистого прибутку, тобто з уже врахованими статтями виробничих доходів і витрат підприємства. Прибуток коригується на такі доходи і витрати, які на нього впливають. Приміром, включення нарахованої суми амортизації у собівартість продукції призводить до зменшення прибутку підприємства. У зв'язку з цим власне чистий прибуток необхідно збільшувати на цю величину. Крім того, джерелом збільшення грошових коштів нарівні з прибутком можуть виступати всі види залучених підприємством ресурсів (як коротко-, так і довгострокових), зміна яких — збільшення чи погашення — безпосередньо позначається на величині грошового потоку.

Більш точним окремими авторами вважається *прямий метод* розрахунку руху грошових ресурсів, вихідним пунктом якого є виручка від реалізації продукції⁴. Однак такий спосіб, з нашого погляду, більш громіздкий, оскільки потребує детальних обчислень практично за всіма статтями балансу і звіту про прибутки та збитки, коли виручка розглядається з погляду багатьох елементів надходжень і витрат коштів, а результат отримується той же, що й при непрямому методі.

Врешті комерційний банк може скористатися звітом про рух грошових потоків (ф. № 3), наданим самим підприємством згідно зі стандартом бухгалтерського обліку⁵. Разом із тим слід розуміти, що на сьогоднішні можливості використання цієї форми звітності для ретроспективного аналізу обмежені початком 2000 року й до того ж згідно із законом України "Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні" вона не складається суб'єктами малого підприємництва (котрі подекуди можуть утворювати вагомую частку в структурі клієнтури комерційного банку). Крім того, склад статей звіту є досить об'ємним, що не завжди може сприяти отриманню об'єктивної відповіді на головне для банку питання — про можливість підприємства виконувати свої зобов'язання за позичковою заборгованістю.

Відтак у цьому плані, не заперечуючи принципової можливості (і навіть необхідності) використання для аналізу кредитоспроможності всіх наданих підприємством стандартних форм звітності, для ефективної організації відповідної аналітичної роботи в комерційних банках видається доцільним застосування їхніх власних (дещо спрощених) алгоритмів розрахунку руху грошових коштів у підприємств-позичальників, що може як надати додаткові дані про достовірність наданої клієнтом інформації, так і оцінити ди-

наміку грошового потоку за минулі періоди за найбільш суттєвими для банку напрямками, наведеними в табл. 2.

Так чи інакше, метою оцінювання загального грошового потоку клієнта слід вважати не лише визначення позитивного чи негативного результату розрахунків оборотів коштів за різними напрямками господарської діяльності підприємства, а й визначення певної середньої величини наявних грошових коштів (звісно, у разі позитивного значення потоку). Зазначена величина при цьому може слугувати для банку орієнтиром для встановлення розміру кредиту, що надається, відображаючи можливості клієнта погашати позику за такий же період, для якого було розраховано відповідні обороти коштів.

Крім того, на основі абсолютної величини грошового потоку клієнта може бути розраховано деякі відносні показники, які характеризують кредитоспроможність позичальника з погляду можливості погашення заборгованості перед банком. Ці показники — коефіцієнти грошового потоку K — можуть визначатися різними способами, наприклад такими:

$$K1 = \frac{\text{Загальний обсяг боргових зобов'язань клієнта}}{\text{Величина грошового потоку}};$$

$$K2 = \frac{\text{Обсяг зобов'язань зі строком погашення найближчі три місяці}}{\text{Величина грошового потоку}};$$

$$K3 = \frac{\text{Величина процентних платежів у поточному періоді}}{\text{Грошовий потік за результатами виробничо-збутової діяльності}}.$$

Конкретні нормативні значення цих коефіцієнтів встановлюються банком з урахуванням власного досвіду організації грошово-кредитних відносин із широким колом позичальників, однак загальний принцип, що діє в цьому разі, визначає вищий клас кредитоспроможності клієнта при нижчому значенні показників. Відповідно до цього можуть бути диференційовані і взаємини банку з різними підприємствами при визначенні конкретних умов реалізації кредитної угоди — передусім у плані суми кредиту, розміру наданого забезпечення, величини процентної ставки, що стягується за користування позиченими коштами.

Важливим аспектом аналізу грошових потоків, що відображає ефективність застосування його результатів, є також з'ясування тих чи інших негативних моментів організації господарської діяльності підприємства. Це стосується передусім руху грошових коштів у процесі виробничо-збутової діяльності позичальника. Негативні значення грошового потоку за цим параметром можуть свідчити про низьку рентабельність виробництва (у зв'язку зі слабкими позиціями підприємства на ринку, невисоким рівнем конкурентоспроможності продукції, надмірним рівнем виробничих і реалізаційних витрат) або ж про значне відволікання коштів у розрахунки, що призводить до затримки оборотності капіталу, виявом чого є зростання величин дебіторської заборгованості й за-

⁴ *Банковское дело: стратегическое руководство* / Под ред. В. Платонова, М. Хиггинса. — М.: АО "Консалтбанкир", 1998. — С. 130.

⁵ *Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 4 "Звіт про рух грошових коштів"* / Затверджено наказом Міністерства фінансів України № 87 від 31.03.1999 р.

пасів товарно-матеріальних цінностей, а кінцевим результатом — загострення платіжної кризи на макрорівні.

Очевидно, що аналіз грошового потоку за означеними напрямками дає можливість розробити конкретні заходи щодо поліпшення виробничо-господарської діяльності клієнта (як умови початкової видачі кредиту або продовження кредитних відносин при вже наявній заборгованості за позичками). З іншого боку, для визначення ефективності господарської діяльності підприємства, що в принципі свідчить і про величину кредитного ризику, важливим є не лише загальний обсяг грошового потоку, а і його динаміка за елементами. Це дає змогу отримати реальну оцінку руху грошових коштів підприємства, тобто визначити, за рахунок яких джерел було отримано відповідні надходження (скажімо, за рахунок зростання чистого прибутку або обсягу кредиторської заборгованості чи реалізації частини активів) і здійснено витрачання коштів (наприклад, на приріст основного капіталу з метою модернізації та розширення виробництва або ж збільшення товарних запасів, що може свідчити про негативні сторони організації виробничого процесу і збуту продукції).

Таким чином, результати аналізу грошового потоку підприємства дають змогу комерційному банку в процесі оцінювання кредитоспроможності клієнта розв'язати такі основні завдання:

1) прийняття принципового рішення про можливість надання кредиту з огляду на позитивні чи негативні значення грошового потоку за

ряд минулих періодів і відповідних прогнозів на перспективу;

2) визначення орієнтовного розміру кредиту, який може бути надано підприємству з огляду на середню величину позитивного значення його грошового потоку — в плані оцінювання можливостей погашення належних боргових зобов'язань за відповідний період;

3) диференціація умов організації кредитних відносин із позичальниками залежно від величини різних коефіцієнтів, що вказують на співвідношення між різними видами зобов'язань підприємства і обсягом його грошового потоку;

4) оцінювання ефективності господарської діяльності клієнта за різними напрямками (виробничо-збутовим, інвестиційним, фінансовим) залежно від динаміки грошових потоків за різними елементами надходження і витрачання коштів підприємства.

Розв'язання цих завдань може стати важливим напрямом роботи з оптимізації використовуваних нині комерційними банками методик оцінювання кредитоспроможності позичальників, створюючи тим самим умови щодо мінімізації ризику за позичковими операціями через отримання об'єктивної інформації про діяльність клієнта. Завдяки цьому може бути створене підґрунтя і для сприяння розв'язанню більш глобального завдання — активізації кредитної діяльності банківських установ, спрямованої на забезпечення потреб реального сектору економіки необхідними грошовими ресурсами, а відтак і подолання кризових явищ у господарстві загалом.

ФУНКЦІОНАЛЬНА СТРУКТУРА СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОГО ФІНАНСОВОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ

Лариса Фещенко, доцент кафедри фінансів Харківського державного економічного університету, кандидат економічних наук

Процес управління економікою являє собою свідоме спрямування економічних і соціальних заходів з метою досягнення пропорційності, збалансованості та оптимальності.

У системі управління економікою країни фінансовий контроль посідає важливе місце. З нашого погляду, контроль треба розглядати як самостійну функцію управління, тобто особливий вид діяльності, який має цільову спрямованість, певний зміст і засоби здійснення. Контроль виступає як засіб зворотних зв'язків, завдяки чому керуюча система одержує необхідну інформацію про стан об'єкта управління та про хід виконання управлінських рішень.

Під фінансовим контролем слід розуміти багатоаспектну міжгалузеву систему нагляду державних, відомчих, внутрішньогосподарських та аудиторських органів, які наділені контрольними функціями, за фінансово-господарською діяльністю підприємств, установ, організацій з метою об'єктивного оцінювання економічної ефективності цієї діяльності, встановлен-

ня законності та доцільності фінансово-господарських операцій, а також за процесом витрачання бюджетних коштів. Як об'єкт фінансового контролю виступають грошові розподільчі процеси формування та використання фінансових ресурсів за рівнями і ланками народного господарства країни та її регіонів.

За допомогою фінансового контролю, який реалізує притаманну категорії фінансів контрольну функцію, держава прагне забезпечити краще використання і збереження основних виробничих фондів і оборотних коштів, зниження собівартості продукції, підвищення рентабельності виробництва, виявлення додаткових фінансових коштів у господарстві, виконання запланованих якісних та кількісних мікро- і макроекономічних показників тощо. Метою фінансового контролю, перш за все, є зміцнення фінансової дисципліни, забезпечення економії матеріальних, трудових і грошових ресурсів, а також повного, своєчасного та доцільного використання грошових коштів у суспільстві для досягнення ефективного результату.